

კონცეპტი “ცეცხლი” ქართულ ფრაზეოლოგიაში

ცეცხლაძე ნანა

სსიპ ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი. დღესდღეობით აქტუალურია კონცეპტების საშუალებით ენის და კულტურის კვლევა. სტატიაში განხილულია ცეცხლი, როგორც კონცეპტი, ქართულ ფრაზეოლოგიაში.

ცეცხლი სოციოკულტურული ფენომენია: კერა, სადაც ცეცხლს ანთებდნენ, სოციუმის განვითარების ადგილია, სინათლე კი მაგიურ-აპოთროპული საშუალება. შეფასებითი კონცეპტი ცეცხლი მეტაფორულად გამოხატავს დადებით და უარყოფით მნიშვნელობათა ნაზავს, ასიმეტრიას.

სხვადასხვა ენაში მკვლევრები ამ ლექსემის ასოციაციურ-ფსიქოლოგიურ დატვირთვას იკვლევენ (ბელორუსული, ჩეხური, გერმანული, ინგლისური, ფრანგული, იტალიური) მეტაფორული აზროვნების სხვაობის გამოსავლენად. უნივერსალურ ფრაზეოლოგიზმთა გვერდით გვაქვს ეროვნულ-სპეციფიკურიც.

სტატიის მიზანია კონცეპტ ცეცხლის პირდაპირსა და მეტაფორულ მნიშვნელობებს შორის კავშირის დადგენა; კომპონენტ ცეცხლის შემცველი ფრაზეოლოგიზმების ენობრივ, კულტუროლოგიურ და კოგნიტურ ელემენტთა გამოვლენა.

ცეცხლი ეთნოსპეციფიკურ მეტაფორადაა მიჩნეული ქართულში. კვლევამ გამოავლინა, მისი, როგორც ფრაზეოლოგიური კონცეპტის, დიდი სემანტიკური დატვირთვა. მასში აკუმულირებულია ეთნოკულტურული ფასეულობები: ეს სოციალური ფენომენი უფლის, სინათლის, შინაგანი ტრანსფორმაციის მეტაფორაა, ამიტომაცაა საკითხი ინტერდისციპლინური შესწავლის საგანი.

ცეცხლით გადმოიცემა ღრმა ემოციები. სულის ტკივილი განიცდება ფიზიკურადაც: მაგ. ცეცხლის წაკიდება/ შენთობა, ორ ცეცხლს შუა დგომა, ცეცხლს ყრის/ აკვესებს// აფრქვევს, ეს ცეცხლის პირველადსა და მეორეულ მნიშვნელობებს შორის მჭიდრო კოგნიტურ კავშირს ადასტურებს. პირველადი უარყოფითი მნიშვნელობა დომინირებს მეტაფორულ-შიც. ქართულში ცეცხლი სიყვარულის მეტაფორაა, გამოხატავს დადებით კონოტაციას: აქტიურობას, სიახლოვეს, ახლობლობას, ნათესაობას, თავდადებას, მეტწილად კი გადმოგვცემს უარყოფით სემანტიკას: აქედან ყველაზე ხშირად გაბრაზებას, ფსიქოფიზიკურ ზემოქმედებას, მწუხარებას, უბედურებას, ტანჯვას, ასევე სიძვირეს, მოუცლელობას, მოუთმენლობას, ბრძოლას, შიშს, წაქეზებას, შერცხვენას, დანანებას, წინადუბედაობას, ღალატს, ეგოიზმს, გამოუვალ სიტუაციაში ყოფნას, ამ მდგომარეობის გამწვავებასაც კი.

საკვანძო სიტყვები: კონცეპტი, ცეცხლი, ქართული, ფრაზეოლოგია, ლინგვოკულტუროლოგია, სემანტიკა, ასიმეტრია

შესავალი

ანთროპოლინგვისტიკაში, ლინგვოკულტუროლოგიაში, ლინგვოსემიოტიკასა და ლინგვოპრაგმატიკაში აქტუალური მიმართულებაა კონცეპტების საშუალებით ენის და კულტურის კვლევა. ჩვენი მიზანია, განვიხილოთ სამყაროს ოთხი ელემენტიდან ერთ-ერთი, **ცეცხლი** ქართულში, რადგან ფრაზეოლოგიურ კონცეპტს ეთნოკულტუროლოგიურ ფასეულობათა აკუმულაციის უნარი აქვს [Денисенко, Тараба, Хант 2013].

უაღრესად დიდია ცეცხლის როლი კაცობრიობის ცივილიზაციის ისტორიაში. კერაზე ცეცხლის დანთება სიცოცხლის მარადიულობის სიმბოლოა, ჩაქრობა–უბედურების მომასწავებელი. კერასთან განიხილავდნენ საჭირობოროტო საკითხებს, სწორედ ეს იყო სოციუმის განვითარების ადგილი (ლ.ა.ზ. ოკრებულე –ადგილი შუაცეცხლის ირგვლივ [ნარაკიძე 2018]). აქ სტუმარსაც უმასპინძლდებოდნენ და ჯვრისწერაც იმართებოდა, ამი-ტომაც მიიჩნევენ ცეცხლს „საზოგადოების განვითარების სოციოკულტურულ ფაქტორად, სინათლის მომცემ დამცავ ძალად, კერას –საკრალურ ადგილად, საცხოვრებლის გენეზისი ცეცხლის შენახვა-დაცვას უკავშირდება და სინათლე მაგიურ-აპოთროპეული საშუალებაა [ტუნაძე 2011:99-102].

ცეცხლი დუალური ბუნებისაა: ის საშიშია, „ასოცირდება **ხანძართან**, სტიქიასთან, მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში იგი მოკლებულია ცუდ ასოციაციებს, რადგან სითბოს, სინათლის, სიკეთის გამოხატულებაა, რომელიც კერის სახით ყოველთვის ასოცირებულია სოციუმთან [იქვე:101].

ცნობილია, რომ სამყაროს ენობრივ სურათში „სინამდვილის კონცეპტუალიზაციის ენობრივი საშუალებები ნაწილობრივ უნივერსალურია, ნაწილობრივ კი ეროვნულად სპეციფიკურია“ [ლოლაძე 2008:122]. ამ ლექსემის შესწავლამ ცალკეულ ენაში გამოავლინა ფრაზეოლოგიზმთა უნივერსალურობაც და განსხვავებულობაც [Чекулай, Прохорова 2013]. უნივერსალიის სემანტიკა იტვირთება ეთნოსის ნაციონალურ-კულტურული თუ ზნეობრივი პრობლემატიკით, გამოიხატება ნაციონალური და ეპოქალური სიმბოლოებით [Маслова 2001:53].

მკვლევრები იკვლევენ ლექსემების: **ცეცხლი, огонь, вогонь, агонь, oheň, fire, Feuer, feu, fuego, fuoco, tuli, 火** ასოციაციურ-ფსიქოლოგიურ დატვირთვას სხვადასხვა ენაში (ბელორუსული, ჩეხური, გერმანული, ინგლისური, ფრანგული) ფიგურალური აზროვნების სხვაობის გამოსავლენად [Чекулай, Прохорова 2013:480-485]. კონცეპტი ცეცხლი სხვა კონცეპტებთან ერთად შესწავლილია იტალიურსა და ფრანგულ ენებში [სიორიძე 2005].

ცეცხლი კულტურის ელემენტების (sun–მზე, air–ჰაერი, fire–ცეცხლი, love–სიყვარული, happiness–ბედნიერება) პირველ ჯგუფს მიეკუთვნება: შესაპირისპირებელ კულტურებში ერთმანეთს ემთხვევა მისი პირველადი და მეორეული მახასიათებლები [თავიდაშვილი 2014: 45-49].

[სტატიის მიზანია, დავადგინოთ ქართულ ენაში კონცეპტ ცეცხლის ნომინაციურსა და მეტაფორულ მნიშვნელობებს შორის კოგნიტური კავშირი; გამოვავლინოთ მისი შემცველი ფრაზეოლოგიზმების ენობრივი, კულტუროლოგიური და კოგნიტური ელემენტები.](#)

ნაშრომში პასუხი გაეცემა შემდეგ საკვლევ კითხვებს: რა სემანტიკას გამოხატავს

ქართულში ფრაზეოლოგიური კონცეპტი **ცეცხლი**? რას უფრო ხშირად რას გადმოგვცემს **ცეცხლი** ქართველი ხალხის მეტაფორულ აზროვნებაში? რაა უნივერსალური და რა ეროვნულ-სპეციფიკური? რომელი ემოციის ბაზისური მეტაფორაა **ცეცხლი** ქართულში? უფრო ხშირად დადებით სემანტიკას გამოხატავს თუ უარყოფითს?

მსჯელობა

ფილოსოფიურ აქსიოლოგიაში **ცეცხლი** შეფასებითი კონცეპტიცაა და ღირებულებითი ცნებაც [Чекулай 2006]. გადატანითი მნიშვნელობით, **სითბო** ერთგვარი ფიზიკური და სულიერი კომფორტია. სიცოცხლისთვის აუცილებელი ეს მატერიალური ფენომენი მეტაფორულად გამოხატავს დადებით და უარყოფით მნიშვნელობათა ასიმეტრიას. საკითხი საინტერესოა სოციოლინგვისტიკის კუთხითაც და გენდერულ ჭრილშიც. ჯ. ლაკოფის ნაშრომის: „ქალები, ცეცხლი და საშიში რამ,“ მიხედვით, ცეცხლი ქალივით საშიში და, ამასთან, შეუცვლელია, ისევე როგორც მობილური ტელეფონია საზიანოცა და აუცილებელიც [Lakoff 1987].

ვ. ნოზაძე წერს: ჩინეთში **ცეცხლის ღმერთი** ნათელთან არის დაკავშირებული; **ცეცხლის სახელი** შვენიერი ნათელია [ნოზაძე, 1963:107]. ის ინტელექტუალური სიცხადის „სარწმუნოებისთვის ვნების და რელიგიური აღმაფრენის, ღვთის სიმბოლოცაა“ [თოდუა, ქეცბაია 2015:147-149]. „პრომეთეს ცეცხლი“ დიადის, ძვირფასის მისაღწევი მისწრაფებაა [გელოვანი 2015]. გ. თევზაძის მიხედვით, „ცეცხლი ლოგოსია...სწორედ ის განსაზღვრავს აღზრდის, კულტურის, სამყაროში ყოფნის ამა თუ იმ ბუნებას. სხვადასხვა ბუნება ცნობიერების სხვადასხვა ფორმაა [თევზაძე 2010].

თ. სახოკიას „ქართულ ხატოვან სიტყვა-თქმათა ლექსიკონში“ გამოყოფილია 45 ასეთი ფრაზეოლოგიზმი: **ცეცხლს შეახვევს** (ნაკვერჩხლებს ნაცრით დაფარავს), **ცეცხლის მოსვენება- ჩაქრობა(კახეთი); ცეცხლის დანთება (დაოჯახება). ცეცხლზე წყალს ასხამს, ცეცხლი უკიდია, პირიდან ცეცხლს ყრის//აკვებს/ აფრქვევს, ცეცხლად შეერგება, ორ ცეცხლს შუა არის, ცეცხლთან თამაში; ცეცხლის ხაზი, ცეცხლით და მახვილით ბრძოლა და სხვა.**

პოლისემიურია ობიექტური წყობის ზმნა **დამცეცხლა**: ის გამოხატავს 1. **სიყვარულს, დამცეცხლა** კოცნის სახმილმა (ზ. ბიბილაშვილი); 2. იშვიათად დიდ **სიხარულსაც** გადმოგვცემს: **დამცეცხლა!** ნატვრა ამისრულდა; 3 **უხერხულობას**: ვაიმე, **დამცეცხლა...** ვაიმე, გამომრჩა (გ. დოჩანაშვილი); **დამცეცხლა**, დავიძაბე; 4. **დანანებას**: **დამცეცხლა**; ანუ **მეცეცხლება**; 5. **გაბრაზებას, გაჯავრებას**: **დამცეცხლა!** სიბრაზისგან გავმწვანდი (დ. კლდია შვილი); დედამ **დამცეცხლა**, ქოქოლა მაყარა; 6. **შიშის მორევას**: სამხედრო რომ დავინახე, მაშინვე **დამცეცხლა** თავში (ა. ბელიაშვილი); 7. **სირცხვილს**: სირცხვილით **დამცეცხლა**; 8. **ძლიერ დარტყმას**: ის **მეცეცხლა**, ახლაც მეწვის. სასაუბრო სტილში გვხვდება **ცეცხლავს** (სახეში სილას გააწნავს), ფართოდაა გავრცელებული დისფემიზმები: **ჩაცეცხლავს- შეჭამს, დაღევს; ჩააცეცხლებს - შეაჭმევს/ შეასმევს. დააცეცხლეს** მთიულურ-გუდამაყრულში ნიშნავს **შეცდომის მოსვლას** (ქდვ).

ქართულში კონცეპტ **ცეცხლს** უკავშირდება შემდეგი მნიშვნელობანი: **სიყვარული, აქტიურობა, სიახლოვე, მოხერხებულობა, მოუცლელობა, სიძვირე, მოუთმენლობა,**

მწუხარება, შიში, გაბრაზება, ბრძოლა, წაქეზება, სირცხვილი, დიდი გაჭირვება, წვალება, დანაწება, ხიფათი, გამოუვალ სიტუაციაში ყოფნა, ამ მდგომარეობის გამწვავებაც კი.

ევროპულ ენებშიც ცეცხლის მეტაფორა აერთიანებს საპირისპირო ემოციებს: ბრძოლას, წუხილს, სასოწარკვეთას, არაკეთილსინდისიერებას, გულისხმიერებას და სხვა...ეს კონცეპტი ასოცირდება ქმედებებთან, რომლებსაც ადამიანი ასრულებს საკუთარი მრწამსის, პრეზუმფციისამებრ, პიროვნული გადაწყვეტილებით“ [Чекулаш, Прохорова 2013: 482].

ცეცხლი არის განწმენდა, სინათლე, ვნებაც და დესტრუქციაც. ფრანგულში ის გამოხატავს ფიზიკურსა და ფსიქოფიზიკურ ზემოქმედებას, ძალისხმევას, შემსრულებლობას, წინასწარ განჭვრეტას, ყურადღებას, სიფრთხილეს, იმედგაცრუებას, დაუფიქრებლობას, იტალიურში კი გადმოგვცემს ფიზიკურ ზემოქმედებას, გრძნობის დინამიკურობას, წინდაუხედაობას, პასუხისმგებლობას, სიმართლის დამტკიცებას [სიორიძე 2005: 139-140].

ქართულში ის ბევრად უფრო განსხვავებული და მრავალფეროვანი სემანტიკისაა. კომპონენტი ცეცხლი ხშირად უკავშირდება გულს (გულზე ცეცხლი შემოენთო) ბევრ მათგანს რუსულში ანალოგი არ მოეპოვება [მარგველანი 1978]; [ცეცხლაძე 2017].

ჯერ განვიხილოთ დადებითი სემანტიკა:

- გრძნობის სიმძაფრე: ქართველისთვის სიყვარული არის ცეცხლი: ტრფობის/სიყვარულის ცეცხლი / ალი...ესაა სიყვარულის მეტაფორიზაცია ცეცხლით: სიყვარულით გულის დადაგვა; გულში ცეცხლის დანთება, სიყვარულის ცეცხლის წაკიდება, სიყვარულის/ტრფობის/ეშხის ალით დაწვა. ეს ქართულ ეთნოსპეციფიკურ მეტაფორად მიიჩნევა.

მოკლედ, სიყვარულის სემანტიკა ძალიან ხშირად წვასთან ასოცირდება: „ერთი ცეცხლი მომედვა მე და შენ“ [ვისრ. 346,18]; „ვიროს მგზნებარე ცეცხლი მოედვა გულსა“ [ვისრ. 46,15]; „ზალდასტანს მიჯნურობისა ცეცხლი გულსა უდაღვიდა“ [შჰნმ. 1258,1].

„ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით სიყვარული ნელი და უშრეტი ცეცხლით წვაა: „ფატმან ხათუნს მისსა მჭვრეტსა ედებოდა ცეცხლი ნელი“ (ვტ.1421,1); „ვისრამიანში“ გულის უკვამლო ცეცხლით წვაა [ვისრ. 334,4]. შეყვარებული წყალში დგას და მას მაინც ცეცხლი უკიდია. აქ სათქმელი ჰიპერბოლიზებულია [ცეცხლაძე 2018: 110-111].

ც. ბარბაქაძის მიხედვით, ქართულ ენაში სიყვარულსა და ცეცხლს შორის უნივერსალური რეზონანსული მეტაფორული კავშირია. სულის ცეცხლი განიცდება ფიზიკურადაც: ცეცხლის მოკიდება //მოდება, ცეცხლში დაწვა//დაფერფვლა, გულში ცეცხლის ანთება... სიყვარული ცეცხლთან საბედისწერო თამაშია. სიყვარულის ცეცხლი განმწმენდელი და უკვდავყოფელია. „ვეფხისტყაოსანიც“ ცეცხლის (სიყვარულის) პოემაა, ყველა გმირი სიყვარულის ცეცხლით იწვის [ბარბაქაძე 2016]. მიჩნეულია, რომ ქართველი კაცის ცნობიერებაში სიყვარული ცეცხლია, რომელიც იწყება „ალით“ და მთავრდება „წვა-დაგვით.“ ქართულისგან განსხვავებით, ინგლისურ ენაში ამ გრძნობის გადმოსაცემად უფრო ხშირად გული [წიგნაძე 2019:51], რ. ამირეჯიბის მიხედვით კი – მოგზაურობა/ გზა გამოიყენება

- ახლო ნათესაობა ქართულში გადმოიცემა ფრაზეოლოგიზმებით: ერთი კერისა-ნი ვართ და ერთი ცეცხლისანი. თუშეთში შემორჩენილია გამოთქმები: ერთი ცეცხლით

გაყრილნი (ბიძაშვილთა პირველი თაობა) და მეორე ცეცხლით გაყრილნი (ერთი ოჯახის განაყართა მეორე თაობა): „განა უცხოები ვართ, ერთი ცეცხლიდან ვართ გაყრილები“ (თუშური) (ქდკ); „ახლოსვე ვართ, მეორე ცეცხლიდან გაყრილები ვართ“ (იქვე). აქედან ჩანს, რომ ცეცხლი სოციალური ფენომენია და რეალიზებულია უძველესი რეალია.

- სიახლოვე: ცეცხლის ანუ მეცეცხლური // მეცეცხლე მეზობელი ყველაზე ახლოს მცხოვრებს ნიშნავს. ცეცხლის დასანთებად ახლო მეზობელს სთხოვდნენ ნაკვერჩხლებს. მას არავინ არავის დაუშლიდა. ცეცხლს ეხება ანდაზები, სადაც სიძუნწეა გაკიცხული: ცეცხლი ვთხოვე და არ გამომატანაო; ავ მეზობელს ცეცხლიც საციქველი ეგონაო.

- აქტიურობა: ცეცხლია//ცეცხლივითაა, ხელ-ფეხში ცეცხლი გასდის: „ცეცხლია, სწორედ ცეცხლი, ე დალოცვილიშვილი!“ [ილია]. ფერეიდნულში გონიერს, ცქვიტს ცეცხლისპერანგას ეძახიან. ქართლში მოხერხებულ ადამიანზე იტყვიან, ხელ-ფეხში ცეცხლი გასდისო.

- სხვისთვის თავდადება, თავგანწირვა: ცეცხლში დგომა -ცეცხლში რომ ჩავდგე კაცისთვის, სიკეთეს არავინ დაინახავს! ცეცხლში დავიწვა, თუ მოგატყუო!

განვიხილოთ ცეცხლ' კომპონენტის უარყოფითი სემანტიკის ფრაზეოლოგიზმები

- რისკის გაუთვალისწინებლად, დაუფიქრებლად მოქმედება ცეცხლთან თამაშია.

- სიძვირე: ცეცხლის ფასად; ცეცხლი ეკიდება;

- ორი ოჯახის მოკიდება, ლალატი გადმოიცემა იდიომით ორ კერაზე ცეცხლის დანთება.

გრძნობის დინამიკურობა: გაცეცხლება, ძლიერი მრისხანება ადამიანის სხეულში ცეცხლის არსებობასთან ასოცირდება: ცეცხლის მოკიდება/ მოდება; პირიდან ცეცხლს ყრის/ისვრის /აფრქვევს; პირიდან ცეცხლი სწვიმს; თვალებიდან ცეცხლს აკვესებს/ ცეცხლს გადმოყრის/ დააფრქვევს; ცეცხლი გაშალა კბილებიდან და სხვა.

ქართლში ავ დედაკაცზე იტყვიან, ცეცხლის ფათარი ან ღვთის ცეცხლიაო: რა ღვთიე ცეცხლი დედაკაცი ყოფილა, ქაა (წილკანი); ცეცხლის ფათარი რძალი შემოგვივარდა სახში (ქდკ). აქ თურმე არაყსაც ასეთ დედაკაცებს ახდევინებდნენ, ცხარე გამოვიდესო (ოძისი).

- დამწუხრება, დადარდიანება: ამევსო გული ცეცხლითა (ვისრ. 262,28); რა ესრეთი მწუხარების ხმა გაიგონა ხოსროვშირისგან, გულსა ცეცხლი მოედვა (იქვე, 355,5); არ მემამების კაცთა ნახვა, მიდაღვიდეს გულსა დაღნი (იქვე, 588,3); მეფეს გულთა ცეცხლი მოედვა [საბა]. ცეცხლი შემენტო: დარდი ამიტყდა; წუხილს გამოხატავს გულზე ცეცხლის მოკიდება, ცეცხლის წაკიდება. ნათარგმნ ძეგლებში აღნიშნულ კონტექსტში გვხვდება ღვიძლიც და გულ-ღვიძლიც: მოაბადს ღვიძლსა ცეცხლი ედებოდა [ვისრ. 127,4]; გულ-ღვიძლში ცეცხლი დაუტრიალდა.

საინტერესოა ადვერბიალურ კომპონენტზე დაკვირვებაც: შდრ: პირიდან ცეცხლის ყრა/ გაშლა/ ფრქვევა გაბრაზებას ნიშნავს; თვალებიდან ცეცხლებს ყრა- ეშმაკობას, ვერავინ რომ ვერ მოატყუებს. თავზე ცეცხლის დანთება მოუცლელობაა, პირზე ცეცხლის წაკიდება გაბრაზება, გულზე ცეცხლის მოკიდება- შებრალება, დანანება.

გაბრაზების სემანტიკა თურქულშიც ცეცხლს, სისხლს. უკავშირდება ქართულში გვაქვს პირიდან ცეცხლს// თვალებიდან წინწკლებს ყრის, თურქულში კი ცხვირიდან

ცეცხლს აფრქვევს. ადვერბიალური კომპონენტი, სხვადასხვა ენობრივ სურათში განსხვავებულია [ცეცხლაძე 2018: 222-223].

- მოუსვენრობა: ცეცხლზე ზის- ძალიან ცდილობს, იჭირვებს, სული მისდის საქმის საკეთებლად, მოთმინება არა ჰყოფნის [სახოკია 1979: 801]

- დიდ სირცხვილში ჩავარდნა: სირცხვილით დაწვა, სირცხვილის ნაღვერდალზე შეწვა.

- ფსიქოფიზიკური ზემოქმედება: ცეცხლში ჩაგდება, ცეცხლში ჩაყენება
მაშინვე მიჰხდომოდა მეუღლეს და ცეცხლი გადაეყარა თავზე! [ვ. ბარნოვი];
კუჭატნელს ცეცხლი შეაყარა და წყალივით შეასხა... [მ. ჯავახიშვილი];
ხოშია... შვილებსაც... ცეცხლის ჯანგარაში ატარებდა [ვაჟა]; უდიერი დედინაცვალი... პატარა ვაჟს აყენებდა ცეცხლის კალოში [თ. რაზიკაშვილი]; პატარა დემეტრეს სულ ცეცხლის ალში ატარებდნენ [ს. მგალობლიშვილი]; მოსვენება აღარა მაქვს შენგნით... ცეცხლის თვალში მატარებ! [რ. ერისთავი].

ცეცხლის ალში// თვალში// კალოში ჩაყენება, ცეცხლის ჯანგარაში გატარება სტრუქტურული ვარიანტებია. იმერეთში ცეცხლზე დამდებს ეძახიან შემაწუხებელს, შემავიწროებელს, შემარცხვენელს.

- ტანჯვის და უბედურების, სიკვდილის მოტანა: ცეცხლისა და რკინის შეტანა: ზაალმა ერეკლეს სამასი ათასი მებრძოლი მიაშველა და ქსნის ხეობაში ცეცხლი და რკინა შეიტანა [მ. ჯავახიშვილი].

- უბედურება, განსაცდელი: ბევრი ცეცხლი ნახა, მაგრამ არც სარწმუნოება, არც ხალხოსნობა და არც სამშობლო არ დაკარგა და არ შეალახვინა ვისმე [მელან.].

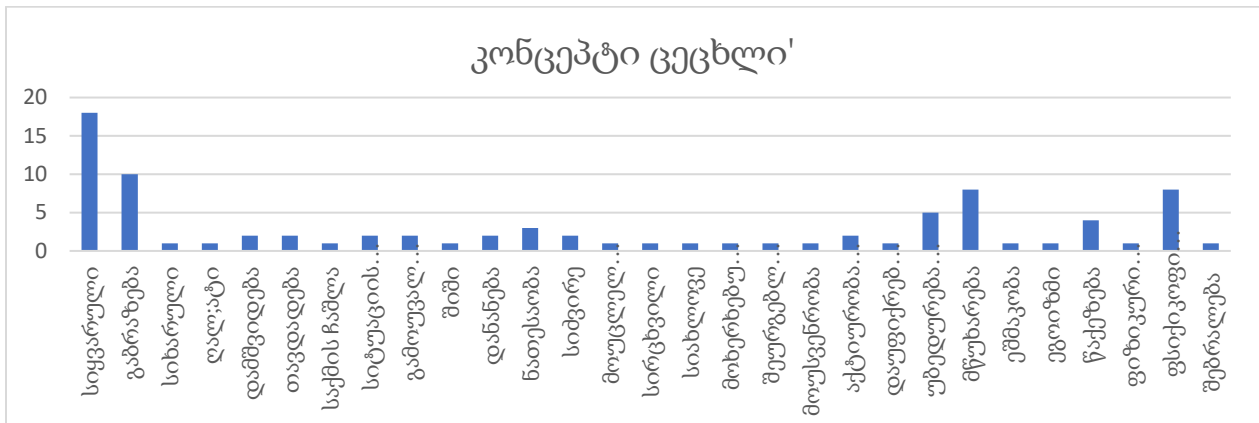
- დიდი უბედურების დატყდომა: ცეცხლის მოკიდება, ცეცხლში ჩავარდნა; ცეცხლის პურის ჭამა; ღრმა შინაგანი განცდები კი გულზე ცეცხლის მოკიდება, გულ-ღვიძელში ცეცხლის დატრიალება. დიდი უბედურება თავზე ცეცხლის კვერის დატრიალება ან გულში ჯოჯობითის ცეცხლის ტრიალია. მაგ.: რა ყვირილია? ცეცხლი ხომ არაფერს ეკიდება? [რ. ერისთავი]; როდემდის უნდა ეჭამნა ცეცხლის პური? [ე. მენტ.].

- კრიზისი, გამოუვალ სიტუაციაში ყოფნა, დილემის წინაშე დგომა გამოიხატება ორ ცეცხლს შუა ყოფნა, ცეცხლს და წყალს შუა ყოფნა ფრაზეოლოგიზმებით (შდრ/ორ წყალ შუა). თ. სახოკია წერს: ადამიანს მაშინ შეუძლია აიცილოს ცეცხლი, როცა უკან დასახევი აქვს, მაგრამ უკანაც თუ ცეცხლი დახვდება, მისი მსხვერპლი იქნება [სახოკია, 1979: 479].

- სიტუაციის, გამწვავებული ურთიერთდამოკიდებულების კიდევ უფრო დამაბვას გადმოგვცემს შემდეგი ფრაზეოლოგიზმები: ცეცხლს დაჰბერეს, ცეცხლს ცეცხლი მოუმატეს, ცეცხლზე ცეცხლი ედება, ცეცხლზე ნავთის დასხმა: ჩინოვნიკებმა... ცეცხლს დაჰბერეს და ცეცხლს ცეცხლი მოუმატეს [ლ. არდაზიანი]; „ცეცხლზე ცეცხლი ედებოდა, სიტყვა აღარ ქონდა პირში“ [ვ. ბარნოვი]; ანთებულ ცეცხლს ნავთი გადაასხა და დაშინებულნი უარესად დააფრთხო [მ. ჯავახიშვილი]; უცნობი კაცები... მონღოლებულ ცეცხლს ნავთს ასხამდნენ [იქვე] [შდრ.: წყევლა: ცეცხლი ჭამე და ნავთი დააყოლე].

საპირისპიროს, ერთმანეთისთვის შეუთავსებლობას გამოხატავს ცეცხლი და წყალი; ცეცხლზე წყლის დასხმა.

- ამხედრება, შეგულიანება ცეცხლს უკიდებს/უკეთებს ფრაზეოლოგიზმებით
გადმო-იცემა: ...განაგრძობდა კვაჭი ცეცხლის შეკეთებას [მ. ჯავახიშვილი]; იქაურებს
აგროვებენ და ცეცხლს უკიდებენ [იქვე].
- მხოლოდ საკუთარი სარგებლისთვის ზრუნვა თავისი ცეცხლის შეკეთებაა.



როგორც დიაგრამიდან ჩანს, კომპონენტ ცეცხლის შემცველი ფრაზეოლოგიზმები სემატიკურად მრავალფეროვანია. ყველაზე ხშირად ის გამოხატავს სიყვარულს, გაბრაზებას, მწუხარებას, ფსიქოფიზიკურ ზემოქმედებას

ცეცხლის მოკიდება ფრაზეოლოგიზმში ზმნური კომპონენტის კატეგორიებზეა (აქტივი, პასივი, დრო, ქცევა) დამოკიდებული სემანტიკა: 1. ცეცხლი მოვიდა: შეწუხდა, დადარდიანდა, განსაცდელში ჩავარდა; 2. ცეცხლი ეკიდება: 1. მოუცლელია, გურ. თავცეცხლკიდება (ქდვ); ძვირია; 3. ცეცხლს უკიდებს: აქეზებს.

ცეცხლის//ალის დება ნიშნავს სიყვარულს//შებრალებას//დანანებას ნიშნავს; გულს ცეცხლის გზებამიჯნურობას და მწუხარებას; გულის დაწვა გამოხატავს სიბრაულსაც და აღშფოთებასაც: წინადადებაში მიზეზი ჩანს: მისი ბრალი ცეცხლსა მიდებს [რუსუდ. 183,29]; იგი მთვარე ჩემი იყო, მით მედების ცეცხლი მდაგად (იქვე,623,3); აწ გაყრისა მომლოდნესა, ედებოდა ცეცხლი, სწვიდა [ვტ.1008,3]; ქარმან წამილო ნაჭირვები, გულსა ცეცხლი მომიდვა [ვისრ. 129,31]; მიჯნურობამან გულს ცეცხლი მომიგზნა [ვისრ.]; შვილთა მწუხარებამან გულთა ცეცხლი მომიგზნა [ყარ.125,29]; სიბრაულისაგან გული დაეწვა [ვისრ.139,32]; აღმაშფოთე და გული ესრე დამეწვის [იქვე,144,25]; გული მისი შეჭირვებითა დაიწვის [იქვე, 42,25]; მიჯნურისა გული მიჯნურობისა ცეცხლსა შიგან იწვის [იქვე, 46,10] [ცეცხლაძე 2018:154].

დასკვნა

ამრიგად, ცეცხლი, როგორც ფრაზეოლოგიური კონცეპტი, ეთნოკულტურული ფასეულობების აკუმულატორია. ის სოციალური ფენომენია, ის უფლის, რწმენის, სინათლის, ტრანსფორმაციის მეტაფორაა. ცეცხლით გადმოიცემა პირველადი (სიყვარული, სიხარული, გაბრაზება), მეორეული (მრისხანება) და მესამეული (აღშფოთება, გამძვინვარება) ემოციები, დესტრუქცია, უბედურება, საშინელება, ტანჯვა.

უნივერსალურია ცეცხლით და მახვილით, ცეცხლს ეთამაშება, ცეცხლია. ქართულში ცეცხლის პირველად, ნომინაციურ და მეორეულ მნიშვნელობებს შორის მჭიდრო კოგნიტური კავშირია. პირველადი მნიშვნელობა დომინირებს მეტაფორულშიც. ცეცხლი კლასიკურ ქართულში სიყვარულის ბაზისური მეტაფორაა, ქართველის ცნობიერებაში სულიერი ტკივილი ასოცირდება ფიზიკურთან.

ცეცხლ'კომპონენტთან ფრაზეოლოგიზმები გადმოსცემს ასევე აქტიურობას, სიმკვირცხლეს, თავდადებას, პროფესიონალურ შესრულებას. მეტწილად კი უარყოფითი სემანტიკისაა, გამოხატავს მწუხარებას, ტანჯვას, გაბრაზებას, სიძვირეს, მოუცლელობას, ბრძოლას, წაქეზებას, შერცხვენას, დანანებას, რისკის გაუთვალისწინებლობას, ღალატს, ეგოიზმს, გამოუვალ სიტუაციაში ყოფნას, ამ მდგომარეობის გამწვავებასაც კი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ლიტერატურა ქართულ ენაზე:

ამირეჯიბი, რ. (2004) – „სიბრაზის“ სემანტიკის შემცველი ფრაზეოლოგიზმები ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, №2. თბილისი: თსუს გამომცემლობა;

ამირეჯიბი, რ.(2003)–„სირცხვილის“ სემანტიკის შემცველი ფრაზეოლოგიზმები ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, №2. თბილისი: თსუს გამომცემლობა

ამირეჯიბი, რ. (2005) – კონცეპტი და მეტაფორული აზროვნება (შიშის ველის მაგალითზე) ფილოლოგიის ფაკულტეტის ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, წიგნი IX. ეძღვნება დავით გურამიშვილის დაბადების 300 წლისთავს. გვ.212-220. თბილისი: თსუს გამომცემლობა;

ამირეჯიბი, რ. კვლევები ანთროპოლოგიურ ლინგვისტიკაში https://www.academia.edu/34544289/pdf/მომიებულია_27.02.2023

ბარბაქაძე, ც. (2016) –სიყვარულის მეტაფორები: ცეცხლი <http://mastsavlebeli.ge/?p=7039>მომიებულია 27.02.2023

გელოვანი, ა. (2005), მითოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი: გამომცემლობა პალიტრა L;

თოდუა, მ., ქეცაია ნ. (2015) „ცეცხლის“სემიოტიკა, სოხუმის უნივერსიტეტის შრომები, ჰუმანიტარულ და სოციალ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. №13. გვ.146-152. თბილისი: სსუს გამომცემლობა; <https://tenders.procurement.gov.ge/public/library/files.php?mode=app&file=1565597&code=1454341335> მომიებულია 27.02.2023

თავიდაშვილი, ნ. (2014) – კვაზირეალიები როგორც უნივერსალური ენობრივ-კულტურული ფენომენი და მათი ვერბალიზაცია სხვადასხვა სისტემის ენებში, სადოქტორო დისერტაცია. ქუთაისი;

თევზაძე, გ.(2010) –„პლატონის“ „გამოქვაბულის“ მითიდან თავისუფლებამდე,“ჭურნალი სემიოტიკა 21.08.2010,https://semioticsjournal.wordpress.com/2010/08/21/მომიებულია_27.02.2023

ლოლაძე, ნ. (2008)- ემოციების გამოხატვის ეროვნული სურათი, ჟურნალი სემიოტიკა, 2008 №3 http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/148365/1/Semiotika_2008_N3.pdfმომიებულია 27.02.2023

ნარაკიძე, ც. (2018) ზოგიერთი ლექსიკური ერთეულისათვის ლაზურში,XXXVIII დიალექტოლოგიური სესიის მასალები, თბილისი: არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი; <https://ice.ge/of/wp-content/uploads/2018/11/dialeqtologiuri-2018.pdf> მომიებულია 27.02.2023

ნოზაძე, ვ. (1963)- „ვეფხისტყაოსნის“ ღვთისმეტყველება, პარიზი; <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/3469/1/VepkhstqaosannisGmrtismetyveleba.pdf> მომიებულია 27.02.2023

სახოკია, თ. (1979) – ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. თბილისი: გამომცემლობა „მერანი; "

სიორიძე, მ. (2005)- კონცეპტები „ცა“ და „ციური სხეულები“ ენობრივი სიმბოლიკის შუქზე ფრანგულ და იტალიურ ფრაზეოლოგიებში, თსუ, დისერტაცია, თბილისი;

ტუნაძე, თ. (2011)- კერასა და ცეცხლთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიური გამოთქმები ქართულში, ლინგვოკულტუროლოგიური ძიებანი II. ISSN1512-2948. გვ.99-102. ბათუმი: ბსუს გამომცემლობა.

ქართლური დიალექტის ლექსიკონი (1981)–თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“;

ღლონტი, ალ. (1984) - ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“;

ცეცხლაძე, ნ. (2017)- გულ' კომპონენტის ფრაზეოლოგიები ქართულში, სმამ, არ რეგიონული სამეცნიერო ცენტრი, შრომები II. გვ.226-236. ISSN 2449-2507. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა <http://science.org.ge/newsite/ajara/ajara-works-2.pdf> მოდიებულია 27.02.2023

ცეცხლაძე, ნ. (2018)- ფრაზეოლოგიითა კვლევის ასპექტები, თბილისი: გამომცემლობა „ივერიონი“;

წიგნაძე, შ. (2019)- სინონიმთა ლინგვისტური მახასიათებლები და ექსპრესიული შესაძლებლობები ქართულში (ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი ინგლისური ენის მასალის გათვალისწინებით) საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, სადოქტორო ნაშრომი, თბილისი;

ლიტერატურა რუსულ ენაზე:

Маслова, В. (2001) Лингвокультuroлогия, Москва: Академия, 2001. 208 с.

Денисенко, С., Тараба И., Хант, Г (2013) ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ КАК АККУМУЛЯТОР ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ, КОГНИТИВНЫЕ ФАКТОРЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ФРАЗЕОЛОГИИ СО СМЕЖНЫМИ ДИСЦИПЛИНАМИ, Сборник научных трудов по итогам 3-й Международной научной конференции, Белгород ;

Чекулай, И. (2006) Функционально-деятельностный подход к изучению принципов оценочной категоризации в современном английском языке: Монография, Белгород: Изд-во БелГУ, 236 с

Чекулай, И. Прохорова, О. (2013) ЛЕКСЕМА «ОГОНЬ» В КОГНИТИВНО-ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННЫХ ЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКОВ, <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/5907> (

ლიტერატურა ინგლისურ ენაზე:

Lakoff G. (1987) Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind, ISBN 0-226-46803-8 Chicago: [University of Chicago Press](http://www.press.uchicago.edu/), 632p.

The Concept of 'Fire' in Georgian Phraseology

Tsetskhladze Nana

Batumi Shota Rustaveli State University

Abstract

Nowadays, the study of language and culture through concepts is relevant. The article

discusses fire as a concept in Georgian phraseology. **Fire** is a socio-cultural phenomenon: Fire is a sociocultural phenomenon: on the hearth, where the fire was lit, society developed and Light has become a magical apotropaic tool. The evaluative concept fire metaphorically expresses a mixture of positive and negative values, asymmetry, that is why the issue arouses interest.

The evaluative concept of fire metaphorically expresses a mixture of positive and negative values, asymmetry that is why the issue arouses interest.

In different languages, researchers study the associative-psychological load of this lexeme (Belarusian, Czech, German, English, French, Italian) to reveal the difference in metaphorical thinking. Along with universal phraseology, there are also national-specific phraseology. Next to the universal phraseology, we have national-specific ones as well.

The purpose of the article is to determine the connection between the primary and metaphorical meanings of fire; Revealing the linguistic, cultural and cognitive elements of the phraseology containing it. **E.g.:**

In Georgian, fire is considered an ethno-specific metaphor. The research revealed its great semantic load as a phraseological concept. Ethnocultural values are accumulated in it: this social phenomenon is a metaphor of light, inner transformation.

Deep emotions are conveyed through fire. The pain of the soul is experienced physically: eg. **tsetskhlis tsakideba/shentoba, or tsetskhls shua dgoma, tsetskhls kris//akvesebs/afrgvevs** which proves the close cognitive relationship between primary and secondary meanings of fire. The primary negative meaning dominates the metaphorical one as well.

In Georgian, fire is a metaphor for love, it expresses positive connotations: activity, closeness, kinship, dedication, and to a large extent conveys negative semantics: most often anger, psychophysical impact, sadness, trouble, suffering, as well as preciousness, urgency, impatience, fight, quarrel, Fear, incitement, embarrassment, regret, not considering the risk, betrayal, selfishness, being in a hopeless situation, even aggravating this situation.

Keywords: Concept, fire, Phraseology, Georgian, Linguoculturology, Semantics, asymmetry